

Salmedin Mesihović

PODJELA PROVINCIJE ILIRIK**PARTITION OF THE PROVINCE OF ILLYRICUM*****Sažetak***

Nakon uspostave sustava principata u rimskoj državi u januaru 27. god. p. n. e. reguliran je i status provincije Ilirik, koja se prostirala na zapadnom Balkanu. Do početka nove ere provincija Ilirik je pod svojim ingerencijama imala jedno široko područje od jadranske obale sve do srednjeg Dunava. Izbijanjem Velikog ilirskog ustanka u proljeće 6. god. n. e. provincijska struktura je u potpunosti srušena, a uslijed niza okolnosti obnova provincije Ilirik u njenom starom teritorijalnom obliku je bila teško ostvarljiva. I nakon sloma organiziranog ustaničkog otpora u septembru 9. god. n. e. postoje dvije nove provincije, i to Gornji Ilirik/Dalmacija i Donji Ilirik/Panonija. Rad se uglavnom bavi rješavanjem pitanja vremena, načina i konkretnih razloga disolucije jedinstvenog Ilirika na dvije nove provincije.

Ključne riječi: Provincija, Ilirik, Veliki ilirski ustanak

Summary

The status of the province of Illyricum on the Western Balkans was regulated following the principate system establishing in the Roman State in January 27 BC. Until the beginning of the new era Illyricum encompassed a wide area of Western Balkan. The outbreak of the Great Illyrian uprising in spring 6 AD completely destroyed the provincial structure and due to a number of circumstances it was very difficult to re-establish the province Illyricum into her old territorial format. After

the collapse of the organized uprising in September 9 AD, two new provinces came into existence; Upper Illyricum / Dalmatia and Lower Illyricum / Pannonia. This paper mainly deals with the issue of the time, way and tangible reasons that caused the dissolution of the unified Illyricum and the creation of two new provinces.

Key words: *Province, Illyricum, Great Illyrian uprising*

Uvod

Provincija Ilirik (*provincia Illyricum*) na prijelazu dviju era zahvaćala je kompletno područje zapadnog Balkana i pružala se kroz panonsko područje sve do Dunava.¹ Međutim, nakon samo jedne decenije, izvorna građa potvrđuje postojanje sada dviju provincija nastalih disolucijom nekada jedinstvene provincije ili bar separacijom jednog dijela njene teritorije. S obzirom na to da ne postoje direktni podaci o samom procesu i načinu ove separacije, kao i onome što se neposredno odvijalo uslijed separacije, postoje izvjesne nedoumice. Zbog toga će se u ovom radu pokušati dati odgovor na pitanja:

1. koje je to najranije vrijeme kada umjesto jedne provincije od Jadrana do srednjeg Dunava postoje dvije provincije,
2. koji su bili službeni nazivi provincija proisteklih iz nekadašnjeg jedinstvenog Ilirika, i
3. koji su to razlozi koji su vodili ka podjeli provincije.

Namjesnici i uprava prije 6. god. n. e.

Izvorna građa je prilično siromašna kada je riječ o podacima koji bi govorili o upravnoj organizaciji i infrastrukturi provincije Ilirik i senatorskim namjesnicima i carskim legatima koji su njom upravljali prije 6. god. n. e. Tako Kasije Dion spominje Publija Siliija Nervu (*Publius Silius Nerva*, konzul za 20. god. p. n. e.), koji je kao namjesnik provincije Ilirik 16.

¹ O pitanju nastanka provincije Ilirik, njenom širenju i statusu do konačnog etabriranja kao carske provincije v. Mesihović, 2007, 244-296 (posebno dodatak poglavlju 291-296).

god. n. e. odbio napade alpskih naroda, Norika, još uvijek nepokorenih panonskih oblasti, i ugušio pobunu Delmata.² Za vrijeme namjesnikovanja Publija Silija Ilirik je još uvijek spadao pod senatsku odgovornost (pod carsku nadležnost je prešao tek 11. god. p. n. e.)³, i nije obuhvaćao najveći dio panonskog bazena (izuzev područja Segestike/Siscije). Za zaokruživanje državne i provincijske granice bili su zaduženi Marko Vipsanije Agripa, a nakon njegove smrti i Tiberije Klaudije Neron (stariji sin Augustove žene Livije i budući car).⁴ Nejasno je da li je u vrijeme Tiberijevog boravka i ratovanja u ilirskim, poglavito panonskim zemljama, postojala i zasebna institucija provincijskog legata, ili su Agripa, a nedugo zatim i Tiberije u svoj mandat koji im je bio povjeren, i na osnovi kojeg su ratovali i osvajali šireći rimske granice do Dunava ili gušeći pobune ilirskih domorodaca, imali uvrštena i ovlaštenja koja je do tada imao provincijski guverner. Tiberije je, uostalom, sudeći po Kasiju Dionu, boravio i u onom dijelu Ilirika koji je bio pod provincijskom vlašću i prije 12. god. n. e., i to konkretno 11. god. p. n. e.⁵ Vjerojatno je i upravno-administrativne nadležnosti nad Ilirikom u ovo vrijeme imao Tiberije, a nakon uspješnog završetka rata i osvajanja u panonskom bazenu upravu nad Ilirikom su preuzeli legati. I tako bi se tek nakon 11. god. p. n. e. konačno afirmirala carska provincijska administracija i sustav sa legatima na čelu, koja je nesumnjivo nešto baštinila i naslanjala se na senatsku provincijsku infrastrukturu.

Na osnovi natpisa iz Posuškog Graca pretpostavlja se da je Marko Servilije (*Marcus Servilius*) bio guverner Ilirika u periodu 4-5. god. n. e., znači prije početka ustanka, sa zvaničnom titulom naziva *legatus Augusti propraetore*.⁶

² *Cass. Dio* LIV, 20, 2; Bojanovski, 1988, 48-49; Ime ovog namjesnika se spominje i na natpisu *CIL* III 2973, koji su stanovnici grada *Aenona* (današnji Nin) posvetili ovome namjesniku kao svome patronu.

³ *Cass. Dio* LIII, 12, 7-8; LIV, 34, 4; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988, 94; Senatu su u zamjenu za Ilirik predate provincije Kipar i Narbonska Galija.

⁴ O njihovom djelovanju u ilirskim zemljama u periodu 12-9. god. p. n. e. Mesihović, 2007, 268-275.

⁵ *Cass. Dio* LIV, 34, 3.

⁶ Dodig, 2003, 233-234.

6. god. n. e.

Posljednji sigurni mirnodopski guverner Ilirika (s titulom *legatus Augusti propraetore*) bio je Valerije Mesalinus (puno ime *Marcus Valerius Messalla Messallinus*). Kasije Dion, u početku svoga izlaganja o Velikom ilirskom ustanku od 6. do 9. god. n. e.⁷, titulira ga kao arhonta Dalmacije i Panonije (“...Οὐαλέριος Μεσσαλλινος ὁ τότε καὶ τῆς Δελματίας καὶ τῆς Παννονίας ἄρχων...”).⁸ Za godine ustanka i teškog ratovanja s ilirskim pobunjenim armijama ne raspolaže se dokazima iz izvorne građe koji bi govorili da je bar formalno postojala osoba koja bi bila titulirana kao namjesnik provincije Ilirik. Sve do samoga kraja ustanka (predaja Batona Dezitijatskog u devetom mjesecu 9. god. n. e.) vrhovna ovlaštenja za zapadnobalkansko i srednje Podunavlje imao je Tiberije. Ovaj Augustov posinak (od 4. god. n. e.) i potencijalni nasljednik je tako vanrednim odlukama (*Itaque ut praesidium ultimum res publica ab Augusto ducem in bellum poposcit Tiberium*) dobio, još u samom početku ustanka, izvanredna ovlaštenja.⁹ Po Veleju Tiberije je bio vojvoda (*dux*) ovoga rata i vjerojatno ova vojvodska ovlaštenja nisu sadržavala samo vojna pitanja vezana za ustanak, nego su obuhvaćala i kompletnu vlast i upravu nad pobunjenim područjem. Samim tim je logično pretpostaviti da su ona u sebe apsorbirala i ovlaštenja dotadašnjeg provincijskog legata Ilirika. Sam Valerije Mesalinus je bio jedan od važnijih rimskih zapovjednika u toku rata; on je, predvođeci XX legiju već u toku 6. god. n. e. vodio teške borbe sa ustanicima koje je predvodio Baton Dezitijatski. I čini se da se uloga Valerija Mesalinusa već u samom početku ustanka „šaptom“ transformirala iz provincijskog legata u jednog od rimskih viših zapovjednika na terenu, zaduženog za određeni dio oružanih snaga i eventualno određeno područje (operativnog djelovanja?). To bi praktično značilo da zvaničnog provincijskog legata Ilirika, sa svim onim što ta institucija podrazumijeva, više nema bar za naredne dvije godine.

⁷ O Velikom ilirskom ustanku v. Mesihović, 2007, 314-617.

⁸ O Dionovom tituliranju Valerija Mesalinusa kao namjesnika i Dalmacije i Panonije v. Mesihović, 2007, 124-125.

⁹ *Vell.* II, CXI, 2; *Svet. Tib.* 16.

Nakon 9. god. n. e.

Govoreći o razdoblju pobune panonskih¹⁰ i rajnskih legija 14. god. n. e., neposredno nakon preuzimanja vlasti od strane Tiberija, Velej spominje i Publija Kornelija Dolabelu (P. Cornelius Dolabella) kao osobu koja upravlja primorskim dijelom Ilirika (...in maritima parte Illyrici...)¹¹ Iako nije precizno rečeno da je Dolabela legat primorskog Ilirika, jasno je iz konteksta čitavog Velejevog pasusa da je on upravo to. To bi značilo da stvarno 14. god. n. e. postoji nova upravna jedinica u statusu rimske carske provincije, a koja obuhvata primorski Ilirik (odnosno područja koja gravitiraju dinarsko-jadranskom pojasu). Za istu godinu, u istom odjeljku ali nešto prije u samom tekstu, Velej spominje i Junija Bleza, a za kojeg se zna da je u tome periodu bio namjesnik područja na kojem je došlo do pobune. Po Veleju Paterkulu pobunile su se legiones, quae in Illyrico erant (legije koje su u Iliriku bile).¹² Međutim, pošto znamo da je primorski Ilirik (u kojem su tada bile VII i XI legija) bio tada miran, znači da je i po Veleju (iako on to izričito ne kaže) postojao neki drugi Ilirik, kao neka druga zasebna cjelina u odnosu na primorski Ilirik. Tacit, koji svoje Anale piše znatno kasnije u odnosu na Veleja, konkretniji je u terminološkom određenju pobunjenih legija i upravno-provincijalnog područja na kojem su bile stacionirane.¹³ Za njega su se pobunile panonske legije u Iliriku (...in Illyrico... Pannonicos exercitus).¹⁴ Tacitovo vrelo za opis pobune panonskog legijskog garnizona 14. god. n. e. sigurno je za nominiranje provincije u kojoj se nalaze panonske legije upotrebljavalo tadašnji oficijelni naziv.

Kao što se vidi, jasno je da 14. god. n. e. postoje dvije zasebne provincije koje u svome službenom nazivu još uvijek nose i ilirski naziv. A sudeći po svemu, i Dolabela¹⁵ i Blez su na svoje namjesničko mjesto

¹⁰ Panonski legijski garnizon 14. god. n. e. su sačinjavale VIII Augusta, VIII Hispana i XV Apollinaris.

¹¹ *Vell.* II, CXXV, 5.

¹² *Vell.* II, CXXV, 1.

¹³ O odnosu ilirskog prema panonskom i dalmatinskom u Tacitovim Analima v. Mesihović, 2007, 118-119.

¹⁴ *Tac. Ann.* I, 46-47; 52.

¹⁵ Wilkes, 1969, 82; Publije Dolabela se kao legat propretore titulira na natpisu *CIL* III 1741 iz Epidaura, na solinskom natpisu *CIL* III 3201=10159+3198, b=10156, b. i na natpisu *CIL* III 2908 iz Zadra. Znači da je za njegove uprave u potpunosti postojala izgrađena provincijska infrastruktura na čijem se čelu nalazio legat Dolabela.

stupili još i prije smrti Augusta 19. VIII 14. god. n. e., što bi značilo da su oni bili postavljeni kao legati od samoga Augusta. Time vremensko određenje separacije treba tražiti i prije stupanja na dužnost i Dolabele i Bleza. Po Wilkesu (1969, 81-82) prije Dolabele provincija Dalmacija je imala još dva namjesnika, i to Vibija Postumija (*C. Vibius Postumus*, konzul za 5. god. n. e.) odmah nakon sloma organiziranog ustaničkog otpora i Lucija Elija Lamia (*L. Aelius Lamia*, konzul 3. god. n. e.) za period 12-14. god. n. e. Velej Paterkul, Kasije Dion i Flor potvrđuju direktnim ili indirektnim putem da su oba spomenuta pojedinca bili viši rimski vojni zapovjednici za vrijeme Velikog ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e.¹⁶ Za naše istraživanje najvažniji je ovaj Postumije, jer se analiziranjem njegove pozicije i djelatnosti u ilirskim zemljama nakon sloma organiziranog ustaničkog otpora može detektirati i vrijeme separacije provincije Ilirik.¹⁷

Gaj Vibije Postumije – prvi gornjoilirski /dalmatinski legat propretore?

O Gaju Vibiju Postumiju (Gaius Vibius Postumus, oko 35. god. p. n. e.? – oko 20. god. n. e.?) van konteksta zbivanja u Iliriku raspoložemo fragmentarnim podacima. On je bio konzul suфекtus (*consul suffectus*) za 5. god. n. e. Iz toga se može zaključiti da on u vrijeme poznog augustovskog režima nije bio anonimus, nego osoba s političkim, pa možda i vojnim iskustvom i ugledom. Sudeći po konzulskim listama, *gens Vibius* je tek od samog kraja Republike i u toku augustovskog režima počeo da daje rimske konzule, međutim izuzev našeg Gaja Vibija iz reda ogranka *Postumus* nema više konzula.¹⁸ Poslije svoga konzulstva Gaj Vibije Postumije je bio namjesnik senatske provincije Betika u Španiji.¹⁹ Nakon Betike i Gornjeg Ilirika, Gaj Vibije Postumije je bio namjesnik i provincije

¹⁶ *Vell.* II, CXVI, 1-3; *Flor.* II, 25; *Cass. Dio* LVI, 15, 3-16, 1.

¹⁷ O problemu Postumija detaljnu analizu v. Mesihović, 2007, 57-58; 589; 603-606 (u ovom dijelu se raspravlja i o problemu separacije Provincije; o tome v. i Mesihović, 2007, 590 i fus. 573; i posebno 627-635).

¹⁸ Gaj Vibije Postumije se vjerojatno spominje i na natpisu *CIL* IX, 730, jer se tamo titulira kao prokonzul, a jedini konzul iz reda ogranka *Postumus* je bio naš Gaj. O Gaju Vibiju Postumiju v. Smith, 1867, 512; 1252.

¹⁹ Gaj Vibije Postumije je vjerojatno bio guverner 6. god. n. e., pa bi tako na ilirsko ratište stigao tek u kasnijim fazama rata.

Azija (zapadni dijelovi Male Azije).²⁰ Jedan od tužitelja Libona Druza 16. god. n. e. je bio, po Tacitu,²¹ i senator Gaj Vibije, i to se vjerojatno desilo nakon povratka potonjeg iz Azije. Sudeći po ponašanju Gaja Vibija u toku samog pretresa afere „Libon“, on je bio pouzdanik Tiberija.²² I vjerojatno je ta lojalnost prema Tiberiju proizlazila još iz ranijeg perioda, uključujući i vrijeme ustanka. Možda je i ta pouzdanost bila jedan od razloga da se Postumije ostavi kao upravitelj gornjoilirskih oblasti, s njihovim bogatim rudnicima. Bez Tiberijeve saglasnosti, Germanik nije mogao ostaviti Postumija da zapovijeda u unutrašnjosti. Iako Flor i Kasije Dion njegov ostanak u Dalmaciji vežu za Augusta i Germanika, ipak je najvjerojatnije Tiberije bio taj koji je donio tu odluku, dok ju je Germanik samo proveo, a August formalno sankcionirao.

Najstariji podatak o Vibiju Postumiju vezano za Dalmaciju daje njegov savremenik i saborac (bar tokom jednog dijela rata) Velej Paterkul. Po njemu je Vibije Postumije, konzular i prepozit Dalmacije, dobio za svoje zasluge u ratu „počasne znake trijumfa“/trijumfalna odlikovanja (... *Vibius Postumus vir consularis, praepositus Delmatiae, ornamenta meruit triumphalia*). Velej spominje nešto dalje u tekstu još jednom Postumija zajedno sa Lucijem Apronijem (...*At Postumi operum L. Apronius particeps illa quoque militia eos...*). Po smislu posljednjeg spominjanja Postumija moglo bi se zaključiti da je on bio u ratu zajedno s Lucijem Apronijem, možda njegov neposredno nadređeni. Florov podatak je znatno uopćeniji i u njemu se kaže da je August zadatak kompletnog potčinjavanja Dalmatinaca povjerio Vibiju, koji je ovaj „divlji“ narod prisilio da kopa zemlju i crpi zlatne žile (...*sed Augustus perdomandos*

²⁰ IG XII 6, 1, 365.

²¹ Tac. Ann. II, 30 : „*Accesserant praeter Trionem et Catum accusatores Fonteius Agrippa et C. Vibius, certabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos vaecordes adeo ut consultaverit Libo an habiturus foret opes quis viam Appiam Brundisium usque pecunia operiret. inerant et alia huiusce modi stolidi vana, si mollius acciperes, miseranda. uni tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut senatorum additas atrocis vel occultas notas accusator arguebat.*“

²² O Gaju Vibiju i njegovoj ulozi u ovom suđenju, kao i o identifikaciji ovog Gaja Vibija sa Gajom Vibijem Postumijem ili Vibijem Serenom v. Mesihović, 2007, 603, fus. 602.

Vibio mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare; quod alioquin gens omnium stupidissima eo studio, ea diligentia anquirit, ut illud in usus suos eruere videatur). Ne ulazeći u raspravu o porijeklu Florovog podatka,²³ Vibije iz Florovog podatka je gotovo sigurno Velejev Postumije. To je jasno ako se vidi da je August taj koji Vibiju povjerava završetak potčinjavanja Dalmatinaca, a jedini Vibije koji se u tome razdoblju nalazi u ilirskim zemljama je Vibije Postumije. A to djelovanje Vibija na samom završetku rata i nakon okončanja organiziranog otpora u Dalmaciji, koje se spominje u podatku koji prenosi Flor, direktno je vezano s podatkom Kasija Diona u kojem se spominje Postumije. Dion nakon završetka opisa borbi za Ardubu (vjerojatno u devetom mjesecu 9. god. n. e.) govori kako su druga mjesta u blizini Ardube s Germanikom sklopila sporazum o predaji, i da se nakon ovoga Germanik pridružio Tiberiju (koji se tada nalazio bliže primorju – u odnosu na Germanika – ili na samom primorju) ostavljajući Postumija da kompletira potčinjavanje preostalih oblasti – vjerojatno u kontinentalnoj unutrašnjosti današnje Bosne i Hercegovine – (ὁ δὲ δὴ Ποστούμιος τὰ λοιπὰ προσκατειργάσατο). Iz Dionovog podatka se mogu izvući sljedeći zaključci : 1. Postumije se nalazio u štabu Germanika kao viši zapovjednik, 2. učestvovao je u borbama u unutrašnjosti i kod Ardube, 3. u tim operacijama je možda učestvovao i Lucije Elija Lamia, 4. Postumije je ostao s određenim trupama na prostoru Dalmacije i nakon što su Tiberije i Germanik s glavninom trupa napustili ilirske zemlje.

Kao što se iz izloženog može vidjeti, nijedno vrelo Vibija Postumija ne titulira kao legata propretora provincije Dalmacije. Velej ga titulira kao prepozita Dalmacije, a zanimljivo je da Velej Paterkul govoreći o borbama koje 6. god. n. e. Valerije Mesalinus vodi s Batonom Dezitijatskim ovog prvospomenutog titulira kao *praepositus Illyrico*.²⁴ Indikativno je ovo tituliranje Valerija Mesalinusa kao prepozita Ilirika (u vrijeme kada je on zvanično bio legat propretore Ilirika), a Postumija kao prepozita Dalmacije, neposredno nakon završetka organiziranog otpora. Ovo bi bila prva indicija da je došlo do separacije provincije, odnosno da postoje različite upravne i teritorijalne jedinice na prostoru koji je zahvaćala provincija Ilirik prije 6. god. n. e. Jednom od tih upravno-teritorijalnih

²³ Raspravu o tome v. Mesihović, 2007, 57-58.

²⁴ *Vell.* II, CXII, 2.

jedinica bi u tom slučaju upravljao Vibije Postumije. Po Florovom podatku, Vibije je dobio mandat od Augusta, te bi u tom slučaju Postumijevo upravljanje imalo i zvanično, državno ovlaštenje. Kako vidimo iz istog podatka, Vibije je Dalmatincima upravljao i u mirno doba, regulirajući i intenzivirajući rudarsku aktivnost. Augustu je bilo stalo da u novonastalim ratnim uvjetima iz tek pacifiziranog Ilirika izvuče što je moguće više koristi, u prvom redu plemenite metale. A to je, sudeći po Florovom podatku, bio jedan od glavnih prioriteta Vibija. Znači, on je imao i civilna, administrativna ovlaštenja, nad Dalmatincima, koja su ulazila i u sadržaj institucije legata propretora, i to nakon jeseni 9. god. n. e., pa i u narednim razdobljima. I informacije iz Velejevih i Florovog podatka dopunjavaju tako Dionov podatak iz koga bi se moglo samo zaključiti da je Postumije bio Germaniku subordinirani zapovjednik, koji je ostavljen u unutrašnjosti sa zadatkom preostalih džepova otpora.

Ako je jednom od tih upravno-teritorijalnih jedinica upravljao Vibije Postumije od jeseni 9. god. n. e., to bi automatski značilo da je postojala bar još jedna takva jedinica. A ako je mandat Postumija zahvaćao primorski dio Ilirika (buduće područje Dalmacije), onda je ta druga mandatna oblast zahvaćala panonski bazen. Pošto je u panonskom bazenu organizirani otpor slomljen u jesen 8. god. n. e., a pažnja Tiberija, Germanika i njihovog višeg zapovjedništva, kao i glavnine trupa, okrenuta prema dinarskom dijelu Ilirika, na tome prostoru se morala uspostaviti neka okupaciona zasebna institucionalizirana administracija i s civilnim ovlaštenjima. Logično bi bilo očekivati da se August odnosno Tiberije s glavnim autoritetom na području Ilirika morao posvetiti i uređenju uprave nad panonskim bazenom. To bi značilo da je bila imenovana i osoba, s određenim podređenim aparatom i trupama (možda od one tri legije koje su ostale kasnije kao panonski garnizon), koja je dok su u toku 9. god. n. e. trajale teške borbe na dinarskom pojasu upravljala panonskim bazenom. Naravno, to ne bi značilo da su ta dva mandatna područja bila odmah i automatski priznata kao provincije sa svim onim što one podrazumijevaju i sadržavaju u doba ranog principata. Moguće je da su u prvo doba te oblasti imale neku provizornu, *ad hoc* upravu, nastalu uslijed praktičnog odvijanja situacije na ratištima Ilirika. A onda bi se nakon teutoburške katastrofe u devetom mjesecu 9. god. n. e. ta mandatna provizornost polako transformirala u standardni provincijalni sustav. Tadašnje rimsko državno vodstvo, inače sklonu praktičnim rješenjima, nije se u novonastalnim

uvjetima rata na Rajni previše zamaralo formalizmom i vjerojatno je upravno-administrativnu sliku s ilirskog terena ujesen 9. god. n. e. jednostavno preobrati u novu provincijsku strukturu. Usto, Rimljanima je i odgovaralo da jednu cjelinu sumnjive lojalnosti podijele kako bi lakše i jednostavnije upravljali i držali pod kontrolom domorodačku populaciju. Tako bi spriječili pojavu jedinstvenog nastupanja domorodaca i njihov zajednički identitet, koji se nesumnjivo bio oblikovao u uvjetima postojanja jedinstvene provincije Ilirik, i koji je ustvari bio najveći uzrok obima i težine Velikog ilirskog ustanka.

Znači, rekonstrukciju procesa separacije provincije Ilirik na dvije provincije možemo predstaviti na sljedeći način: nakon izbijanja ustanka 6. god. n. e. struktura provincije je uništena ujesen 8. god. n. e., ofanzivom Plaucija Silvana slomljen je organizirani otpor u panonskom bazenu. Nakon toga uspostavlja se provizorna, *ad hoc* uprava u panonskom bazenu, ali još uvijek bez oficijelnog priznavanja kao zasebne provincije. Nakon pada Ardube (vjerojatno u prvoj polovici devetog mjeseca 9. god. n. e.) slična provizorna uprava je uspostavljena i u dinarskom pojasu, s Gajem Vibijem Postumijem na čelu. Nove provincije nisu mogle biti oficijelno uspostavljene dok je rat još uvijek trajao, bar to praktični Rimljani (a posebno za vrijeme sređenog augustovskog režima) nisu radili. Tako ni nova provincija u panonskom bazenu vjerojatno nije bila uspostavljena dok su još trajale teške borbe na jugu Ilirika. A nakon teutoburške katastrofe, kada je fokus pažnje pomjeren na rajnsku granicu, vjerojatno se nije previše obraćala pažnja na regulaciju uprave u nekadašnjem jednom Iliriku. Tako je i rimski državni vrh (August i Senat) u periodu dok su vođene rajnske bitke, i oficijelno dvije mandatne, provizorne uprave, na određenom dijelu teritorija Ilirika proglasio carskim provincijama (zašto ne i pomisliti i u isto vrijeme, vezano za konačnu upravno-administrativnu i teritorijalnu reorganizaciju nekada pobunjene provincije). Pa je tako i Postumije postao prvi legat provincije koja je obuhvaćala južne dijelove nekadašnjeg Ilirika.

Oficijelni nazivi provincija

Da je ovakav scenarij moguć, indirektnu potvrdu davali bi i oficijelni nazivi za dvije provincije proistekle iz nekadašnjeg jednog Ilirika. To što u sebi nose i termin Ilirik jasno pokazuje da su nastale u isto

vrijeme.²⁵ Da provincija koja zahvata jadransku obalu i dinarski pojas nosi u drugoj deceniji I st. n. e. u svome službenom imenu i termin Ilirik dovoljno govori već spomenuti Velejev podatak da Dolabela upravlja primorskim dijelom Ilirika. Službeni naziv provincije kojom upravlja Dolabela vjerojatno se nalazi zapisan na natpisu iz Epidaura koji su ... *civitates Superioris provinciae Hillyrici* ... posvetili Dolabeli. Solinski natpis *CIL* III 3198, a=10156, a+3200 govori da se jedna od cesta izgrađenih za vrijeme uprave Dolabele pružala od kolonije Salone ... *ad fines provinciae Illyrici ... cuius viai millia passus sunt CLXVII*. Po natpisu ovu cestu su izgradili veksilijari VII i XI legije, znači iz sastava gornjoilirskog/dalmatinskog garnizona. Po ovome se vidi da granicu provincije s ilirskim imenom do koje ide ova cesta treba tražiti znatno južnije od vanjske, sjeverne granice jedinstvene provincije Ilirik.²⁶ Zanimljivo je napomenuti da je granična linija koju su Rimljani uspostavili između dviju ilirskih provincija najprirodnija granica na zapadnom Balkanu u toku njegove historije.²⁷

Razlozi podjele i ustrojstvo provincijske vlasti

Osnovni razlog podjele Ilirika na Gornji i Donji (a ne njegovo obnavljanje u cjelini) vjerojatno je bio sličan i onima koji su doveli do podjele Mezije za Domicijana i Panonije za Trajana; bolja, efikasnija i brža uprava na području koje je ili sumnjive lojalnosti ili od iznimne strateške vrijednosti.

Legati propretori Gornjeg i Donjeg Ilirika su imali, u ime cara – Augusta i Tiberija,²⁸ vrhovna vojna i civilna ovlaštenja na mandatnom

²⁵ To se može usporediti s podjelom Panonije 103. god. n. e. na Gornju (*Superior*) i Donju (*Inferior*) Panoniju, te Mezije (za cara Domicijana) isto na Gornju i Donju. Praktična priroda Rimljana vjerojatno se nije puno zamarala nominiranjem novih provincija, te je u slučaju podjele nekada jedne provincije na dvije često koristila termine *Superior* i *Inferior*.

²⁶ Ta tačka bi se nalazila na 167 rimskih milja (između 245 i 251 km, zavisno od toga na koliko određivali rimsku milju u modernim dužinskim mjerama) od Salone.

²⁷ O određivanju granica između dviju provincija i pravilima po kojima su se Rimljani rukovodili prilikom pružanja provincijalne linije v. Mesihović, 2007, 630-634.

²⁸ Formalno-pravno gledano, guverner svih carskih provincija je samo jedna osoba, i to sam car (koji je to pravo kao propretor dobio na osnovi zakona), dok su stvarni guverneri ustvari njegovi zamjenici – *legati*.

području. Upravna shema kojom rukovodi legat nije bila složena. U nju su ulazili zapovjednici legija stacioniranih u njegovoj provinciji (dvije u Gornjem i tri u Donjem Iliriku). Izvorna građa ne daje dovoljno informacija koje su to sve bile službe na nivou provincije za vrijeme ranog principata. Jedini dokument koji govori o dalmatinskim i panonskim provincijskim službama jest *Notitia Dignitatum*, ali on se odnosi na znatno kasnije razdoblje i reflektira stanje nakon čitavog niza promjena i reformi, koje su ulazile i u samu suštinu upravne i teritorijalne strukture.²⁹ I pored toga što je kasnoantička provincijska administracija Dalmacije bila znatno složenija i promijenjena u odnosu na onu iz ranog principata, ipak su neke službe zadužene za civilna pitanja, koje po *Notitia Dignitatumu* pripadaju Dalmaciji, vjerojatno vodile porijeklo od nekih službi Gornjeg Ilirika iz ranog principata. Pored legata propretora, u provincijama Gornji i Donji Ilirik, možda se u ovim prvim godinama nakon podjele nalazio i carski prokurator.

²⁹ *Notitia Dignitatum* je registar državnih dostojanstvenika i službi koje obnašaju oba dijela rimske države, ujedno dajući i spisak vojnih jedinica kojima je država raspolagala, izuzev lokalnih i municipalnih službi i dužnosti. Registar je predstavljen u dosta šturoj formi pukog nabiranja bez dodatnih objašnjenja. Pretpostavlja se da spisak dužnosnika i službi Istočnog i Zapadnog carstva, uz izvjesne korekcije, odražava stanje s početka V st. n. e. Po *Notitia Dignitatumu* na čelu civilne uprave kasnoantičke Dalmacije nalazi se *Praeses Dalmatiae*. Njegov kabinet su sačinjavali: šef kabineta (*principem ex eodem officio*), zamjenik šefa kabineta (*cornicularium*), dvojica finansijskih službenika/(provincijske) knjigovođe (*tabularios duos*), *commentariensem*, glavni pomoćnik (*adiutorem*), arhivist (*ab actis*), pomoćnik (*subadiuvam*) i sekretari i drugi subordinirani službenici (*Exceptores et reliquos cohortalinos*). *Notitia Dignitatum, in partibus Occidentis*, XLV. Provincija Prevalitana (nekadašnji južni dio Gornjeg Ilirika/Dalmacije) imala je istu shemu civilnih službi po *Notitia Dignitatumu* kao i kasnoantička Dalmacija. Panonske provincije (*Pannonia Prima, Pannonia Secunda, Valeria, Savia*) kasne antike proistekle iz Donjeg Ilirika/Panonije vjerojatno su doživjele još radikalniju upravnu transformaciju, kao što se desilo i s teritorijem Donjeg Ilirika, u odnosu na Dalmaciju i Prevalitanu.

Bibliografija

Kratice

CIL	-	Corpus Inscriptiones Latinarum
LCL	-	The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press
MH	-	Matica hrvatska, Zagreb

Izdanja izvora

1. Flor, 1947: *Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History*, Edward Seymour Forster, LCL

2. Kasije Dion 1954-1955: *Dio's Roman History in nine Volumes*, Earnest Cary, LCL (2),

3. *Notitia Dignitatum*; Medieval Sourcebook: *Notitia Dignitatum (Register of Dignitaries)*, c. 400 (<http://www.fordham.edu/halsall/source/notitiadignitatum.html>). Korišteno izdanje William Fairley, *Notitia Dignitatum or Register of Dignitaries*, in *Translations and Reprints from Original Sources of European History*, Vol. VI:4 (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, n.d.).

4. Svetonije, 1978: *Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva*, Stjepan Hosu, Zagreb: Naprijed.

5. Velej Paterkul, 1955: *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL.

6. Tacit, Anali, 1970: *Tacit, Anali*, Jakov Kostović, Zagreb: MH.

Natpisi

CIL III 3201=10159+3198, b=10156, b (Solinski natpis), Bojanovski, 1974, 39

CIL III 3198, a=10156, a+3200 (Solinski natpis), Bojanovski, 1974, 39

CIL III 2973, Bojanovski, 1988, 48 – 49 i fus. 56
CIL III 2908, Bojanovski, 1974, 18 i fus. 22
CIL III 1741 iz Epidaura, Bojanovski, 1974, 18 – 19; Zaninović,
1998, 43; Šašel Kos, 2005, 379 – 380; 401 – 402; 470
CIL IX, 730, Larino/Larinum, http://compute-in.ku-eichstaett.de:8888/pls/epigr/epiergebnis?p_belegstelle=CIL+09%2C+00730&r_sor-tierung=Belegstelle
IG XII 6, 1, 365, <http://pom.bbaw.de/exist/servlet/db/ig/scripts/showText.xql?id=IG%20XII%206,%201,%20315&lang=dt&pos=50&hi=no>

Literatura

1. ARHEOLOŠKI LEKSIKON BiH, Tom (broj toma), 1988: *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom I-III; Mape 1-4; Sarajevo: Zemaljski muzej.
2. BOJANOVSKI, 1974: Ivo Bojanovski, Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, *ANUBiH, Djela, XLVII, CBI 2*.
3. BOJANOVSKI, 1988: Ivo Bojanovski, Bosna i Hercegovina u antičko doba, *ANUBiH, Djela, LXVI, CBI, 6*.
4. DODIG, 2003: Radoslav Dodig, Epigrafički spomenici iz naronitanskog konventa, u: *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, Izdanja HAD-a, Vol. 22, god., 233-246+Tbl. I-VI*.
5. LISIČAR, 1971: Petar Lisičar, *Grci i Rimljani*, Zagreb: Školska knjiga.
6. MESIHOVIĆ, 2007: Salmedin Mesihović, *Dezitivati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba*, (rukopis doktorskog rada), Zagreb.
7. SMITH, 1867: William Smith, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Boston: Little, Brown and Company.
8. ŠAŠEL KOS, 2005: Marjeta Šašel Kos, *Appian and Illyricum, Situla 43*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana.
9. WILKES, 1969: J. J., Wilkes, *History of the provinces of the Roman Empire, Dalmatia*, University of Birmingham, London.
10. ZANINOVIĆ, 1998: Marin Zaninović, Neki aspekti Augustova kulta u Dalmaciji, *Histria Antiqua, 4, Pula, 37-44*.